

ZATÍM C/D

- V KAPITOLE O DOMÁCÍM NÁSILÍ NENÍ SPECIFIKOVÁNO, JAKÉ NÁSILÍ VÁS ZAJÍMÁ/PSYCHICKÉ, FYZICKÉ, SEXUÁLNÍ, U KOHO/U PARTNERŮ, NA DĚTECH, NA SENIORECH, PŘIČEMŽ TYTO RŮZNÉ FORMY NÁSILÍ PODLE ODLIŠNÝCH SUBJEKTŮ NÁSILÍ MAJÍ ODLIŠNÉ MOTIVACE
- TEORETICKÁ KAPITOLA NEJDE PŘÍLIŠ DO HLOUBKY
- V APLIKOVANÉ KAPITOLE NEJSOU JASNĚSTANOVENY INDIKÁTORY V PODOBĚ PRACOVNÍCH OTÁZEK, V TEXTU JE MOŽNÉ IDENTIFIKOVAT SPÍŠE OBLASTI ZKOUKMÁNÍ, DOPORUČUJI VYTVOŘIT SCHÉMA OBSAHUJÍCÍ OBLASTI ZKOUMÁNÍ A PRACOVNÍ OTÁZKY

427299

Domácí násilí optikou teorie observačního učení

- **Úvod**

Ve své stati do předmětu Sociální deviace pro sociální práci se chci zaměřit na problematiku domácího násilí v českém kontextu a to optikou teorie observačního učení. Toto téma jsem si vybrala z toho důvodu, že v rámci povinné praxe, kterou vykonávám na Orgánu sociálně právní ochrany dětí v Brně, jsem se několikrát setkala s problematikou tohoto typu a chtěla bych v rámci ní získat hlubší vhled. Rovněž Ludmila Čírtková, upozorňuje na to, že domácí násilí je jev, u něhož je velká pozornost věnována oběti, ne však pachateli tohoto trestného činu, rovněž neexistuje žádná výzkumně a empiricky zajištěná typologie pachatelů domácího násilí. [Čírtková 2008]

Mým cílem je v této práci zhodnotit, na kolik může mít na vznik domácího násilí vliv teorie observačního učení, jejímž autorem je kanadský psycholog Albert Bandura, který zastává tezi, že u člověka probíhá proces socializace díky principu napodobování chování významných druhých. [Renzetti, Curran 2003] Domnívám se tedy, že je velká pravděpodobnost určitého přenosu zkušenosti domácího násilí z primární rodiny na vztahy budoucí- tedy že syn od otce převezme agresivní roli, protože ho vnímal v dětství jako svůj vzor a jiná technika řešení konfliktu mu nepřipadá vhodná, respektive ho ani nemusí napadnout. Domácím násilím v této stati mám na mysli psychické a fyzické ataky současně, v partnerském vztahu kde se oběti stala partnerka. Tuto specifikaci jsem učinila tímto způsobem z toho důvodu, že se jedná o nejčastější podobu domácího násilí v českém kontextu. [Čírtková 2008]

Stať bude rozdělena do několika kapitol, v první kapitole bude popsáno domácí násilí v českém kontextu a prezentovány existující výsledky ze statistických dat v českém prostředí, druhá kapitola se bude zabírat samotnou teorií observačního učení, kde budou shrnuty hlavní poznatky a formulace v rámci tohoto přístupu, třetí kapitola popíše mnou navržené indikátory, umožňující testovat platnost teorie aplikovaného na domácího násilí a závěrem čtvrtá kapitola se bude zabývat konečnými závěry a rovněž tématem vhodnosti aplikace teorie observačního učení v rámci fenoménu domácího násilí.

- **Kapitola 1: Domácí násilí v českém kontextu**

Na počátku je nutné sdělit, že domácí násilí není jednorázový akt, nýbrž dlouhodobě trvající v partnerském soužití. Renzetti a Curran popisují, že jakmile k domácímu násilí jednou dojde, je pravděpodobné, že se bude opakovat a časem nabývat na surovosti. [Renzetti, Curran 2003] Stejný názor popisují i autorky z českého prostředí, které sdělují, že domácí násilí začíná často verbální agresí, která později přerůstá ve fyzické násilí. [Vargová, Vavroňová 2006]

V českém prostředí neustále převládá existence různých mýtů, týkajících se této problematiky. Mezi nejčastější patří ten, že se to týká pouze výhradně určité minoritní skupiny lidí, například s nižším vzděláním. Ve skutečnosti je domácí násilí jev, který je obecnější a prochází

napříč všemi sociálními třídami i rasovými a etnickými skupinami. [Renzetti, Curran 2003] Předchozí výrok potvrzují i zdejší výzkumy. Podle výzkumu Sociologického ústavu AVČR z roku 2003 má však zkušenost s některou z forem násilí ze strany svého partnera 28 % žen v České republice, podle výzkumu agentury STEM pro Bílý kruh bezpečí z roku 2006 přiznalo osobní zkušenost s násilím v roli oběti 13 % dotázaných. [STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR 2006] Dalším mýtem, který přetrvává v naší společnosti je ten, že domácí násilí je způsobeno alkoholismem partnera. Ženy pak mají tendenci svého partnera omlouvat. Ve skutečnosti může působit jako stimulátor násilí, pod jeho vlivem se odbourávají zábrany a agresivní impulsy se zesilují, nelze ale říct, že se stal příčinou násilí. [Vargová, Vavroňová 2006] Další mýtus tvrdí, že domácí násilí spočívá v drobných neshodách, kterými není třeba se hlouběji zaobírat. Údaje z o.s. Rosa z roku 2014 však ukazují, že z 277 klientek, které využily služeb centra pro týrané a osamělé ženy, 111 muselo od partnera trpět bití, rány pěstí, 94 z nich bylo škrceno a 107 muselo čelit výhrůzkám zabití. Z této analýzy rovněž vyplývá, že domácí násilí má několik podob od psychického, přes ekonomické, sexuální až po fyzické. Téměř všechny klientky zažívají psychické násilí, většina zažívá více forem násilí najednou. [Hronová 2015]

Co se týče pachatele domácího násilí, výzkumy ukazují, že jím je z 95% muž. Motivem násilí je skutečnost, že muži tak chtějí partnerku ukáznit či ztrestat. Jak už zde bylo nastíněno, neexistuje u pachatelů domácího násilí jednotnost co se týče socioekonomického, či vzdělanostního statusu. Navenek nemusí vůbec projevovat násilnické sklony, protože se často jedná o pachatele s dvojí tváří, který navenek vystupuje jakoslušný a konformní, násilnický je jen v úzkém rodinném kruhu. [Čírtková 2008] Co se týče vztahu k primární rodině, Vargová a Vavroňová uvádí, že: „Mnozí pachatelé domácího násilí byli sami v dětství týráni nebo byli svědky násilí vůči matce, zažívali citovou deprivaci, a je pravděpodobné, že v rodinách, kde vyrůstali, byl nedostatek úcty k ženám a dětem obecně. Jako děti se naučili, že za určitých okolností je legitimní a potřebné užít násilí.“¹

Co se týče výše popsaného možného vlivu primární rodiny na vznik násilí, Ivo Čermák popisuje, že agresi lze vnímat jako strategii k dosahování cíle a ta zároveň může být osvojená učením- tedy přímou zkušeností, či pozorováním interakcí jiných lidí, kteří pro dítě mají nějakou váhu. Může se tedy například jednat o nejbližší rodinné příslušníky, známé, ale i symbolické postavy z masmédií. [Čermák 1998]

V rámci sběru statistických dat se na území ČR konala poslední rozsáhlejší analýza roku 2006. Z dat vyplývá, že každý druhý člověk starší 15ti let v té době věděl o nějakém případě násilí mezi partnery z doslechu, téměř čtvrtina s ním má osobní zkušenost (svědek, oběť, násilník). Někteří z nás však stále mají pochyby, zda je možné projevy domácího násilí dobře identifikovat a rozeznat od méně závažných rodinných potyček a jsou nedostatečně informováni o tom, jak se v případě domácího násilí zachovat. [STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR 2006]

• **Kapitola 2: Teorie observačního učení**

Albert Bandura v roce 1977 přichází s myšlenkou Teorie observačního učení. Tato teorie spadá pod obecnější teorie sociálního učení, k čemuž Bandura dodává, že se zaměřují na empiricky pozorovatelné události a jejich důsledky- stranou tedy zůstávají různé nevědomé pohnutky či pudy. [Renzetti, Curran 2003] Stěžejní myšlenkou tohoto konceptu je, že Bandura v rámci své teorie jednání lidí chápe jako důsledek kognitivních procesů, ne však vrozených předpokladů. [Bandura 1973] Bandurova teorie sociálního učení tedy bývá řazena mezi kognitivistické teorie, zdůrazňující význam kognitivních, tj. poznávacích procesů v psychologii. [Heller 2014]

Pozorování interakcí jiných lidí Bandura označuje pojmem zástupného učení. Schopnost zástupného učení umožňuje, že ke zjištění důsledků jednání není třeba přímá interakce, nýbrž lze tak učinit zástupně, tedy pozorováním chování jiných lidí a jeho důsledků pro ně. Díky ní si lidé

1 Str. 10, Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci. PhDr. Branislava Vargová, Marie Vavroňová. ROSA, 2006

mohou osvojovat pravidla pro generování a regula/ci vzorců chování bez formování metodou pokus a omyl. [Janoušek 1992] Učení pozorováním, dle něj zahrnuje čtyři procesy:

- 1.) Dítě si všímá znaků chování- jaké jsou jeho druhy a jaké má následky
- 2.) Pozorování musí být zakódováno v paměti
- 3.) Kognice se přeměňují do nových vzorců chování, které se jeví jako nápodoba
- 4.) Je-li dítě pobídáno, má-li motiv, pak se naučené vzorce chování projeví [Bandura 1977, 1983]

Nápodobu chování lze teď uplatnit na sklon k agresivního jednání v budoucnu. Ve výzkumech se ukazuje, že skutečně děti, které pochází z násilnického prostředí se rovněž mezi sebou i více bijí. Bandura však upozorňuje na to, že dochází k určité cirkulaci- špatně se chovající děti jsou rodiči trestáni, ačkoliv důvod proč jednájí tímto způsobem je ten, že rodiče se v určité situaci zachovali stejně. [Čermák 1998]

Aby Bandura ověřil své poznatky v praxi, provedl roku 1961 tzv. Experiment "Bobo". Děti předškolního věku v rámci experimentu pozorovaly dospělou ženu, která vůči hračce klauna projevovala násilnické sklony- sedala si na ní, házela s ní, opakovaně jí bila atd. O chvíli později děti měly možnost si se stejnou panenkou hrát- učinily tak stylem nápodoby předchozího chování, jednání bylo podobné k tomu, jak předtím činila žena v roli "učitelky". [Bandura, Ross 1961]

Co se týče samotného procesu napodobování, děti si za vzor chování vyberou dospělé osoby, které jsou vůči nim přátelské a zároveň mocné (disponují něčím, čehož si dítě váží). Mezi takové osoby patří hlavně rodič stejného pohlaví. [Renzetti, Curran 2003]

• **Kapitola 3: Navrnutí indikátorů, umožňují testovat platnost teorie v praxi**

Za hlavní indikátor toho, jestli je možný přenos mezigeneračního násilí, považují za stěžejní zjištění rodinných a jiných významných vztahů v rodině pachatele domácího násilí- tedy jestli se v rodině pachatele nacházel rodič nebo významný druhý, který psychicky či fyzicky týral svého partnera. Dalším indikátorem je zjištění, jaký vztah mělo dítě k osobě vykonávající domácí násilí. Bandurova teorie totiž stojí na předpokladu, jak již bylo popsáno v druhé kapitole, že k reprodukci chování dospělého jedince dochází pouze v případě, má-li k němu dítě respekt, dobrý vztah, vnímá-li ho za určitý vzor. Za poslední indikátor považují zjištění, jestli, vyrůstal-li pachatel v násilnické rodině, převzal stejné vzorce řešení problémů.

Jakožto výzkumná metoda by se dle mého názoru hodil kvalitativní výzkum- mým výzkumným záměrem je totiž hlubší porozumění zkoumané skutečnosti, kvantitativní výzkum by sice mohl zodpovědět na základní otázku, jestli například v původní rodině bylo přítomno násilí, případně kým bylo produkováno nebo ne, my však potřebujeme hlubší vhled, pojmout všechny výše popsané faktory v potaz, je rovněž možné, že během výzkumu se objeví jiné proměnné a původní teze může být poupravena. Je třeba si však být vědom, že v rámci kvalitativního výzkumu není možná generalizace na celou společnost.

Za vhodného respondenta považují primárně samotného pachatele nebo oběť- tedy ženu, která v partnerském vztahu zažila domácí násilí. Předpokládám však, že rozhovor se samotným pachatelem bude těžko uskutečnitelný- na jev domácího násilí upozorní ve většině případů samotná oběť či okolí, pachatel si roli "trýznitele" nepřipouští. Navíc by dle názoru rozhodně chyběl motivační prvek- pachatel nemusí mít potřebu o tomto činu s nějakou další osobou mluvit a byl, by-li k tomu nějakým způsobem donucen pod hrozbou sankce, mohl by ve výzkumu záměrně uvést zkreslené informace. Proto bych svůj výzkum adresovala k obětem trestného činu tohoto typu. Co se týče oběti, s ní by dle mého názoru proběhla daleko snazší spolupráce, a to už z důvodu kontaktování- bylo by možné například oslovit ženy, které přebývají v azylových domech, kde se skrývají před útočníkem, ženy žádající o pomoc v rámci intervenčních center nebo neziskových organizací (například Persefona, Rosa, Charita a tak dále). Předpokladem samozřejmě je, že ženy

dokážou o původním prostředí pachatele podat relevantní důkazy, které má nějakým způsobem podložené a nejedná se pouze o její domněnky.

Co se týče typu výzkumné metody, zvolila bych polostrukturovaný rozhovor- jedná se o typ rozhovoru, kdy je předem určeno výzkumníkem, na jaká témata se zaměří, jaké však výzkumník zvolí pořadí, slovní obraty, formulace atd. záleží čistě na jeho vůli. Za výhodu rovněž požadují, že u tohoto typu rozhovoru je možné, na rozdíl například od strukturovaného rozhovoru dovysvětlit nějaké informace, které jsou respondentce nejasné, není- li si například jistá, jestli otázku chápe správně.

- **Kapitola 4: Závěrečná zjištění a zhodnocení prezentované teorie**

V českém kontextu se již v rámci analýzy domácího násilí snažili výzkumníci zodpovědět na otázku, jestli je možný transgenerační přenos násilí. Organizace Rosa kupříkladu roku 2014 učinila výzkum, s 277 novými klientkami, kde se mimo jiné zaměřila na původní rodinu pachatele a došla k následujícímu závěru: „Násilí nebo další negativní jevy (rozvod , hádky, zneužívání alkoholu, drog) je přítomno v 60 procentech rodin pachatelů násilí, což dokazuje transgenerační přenos násilí.“ Detaily ohledně sběru dat se však nejsou blíže specifikovány- typ metody a tak dále. [Hronová 2015]

Obecně se však výsledky výzkumů, v rámci českého a zahraničního kontextů, zatímco některé studie popisují prokazatelný vliv transgeneračního přenosu násilí- zhruba třetina případů, jiné to zamítají.

Osobně se domnívám, že v první řadě je třeba učinit skutečně validní výzkum na toto téma, tedy aplikace observační teorie na možný přenos domácího násilí. Zároveň je však třeba dodat, že observační teorie nemusí pokrývat komplexní vysvětlení tohoto problému. Je třeba brát v potaz, že sice zde může být sklon či možnost k inklinování provedení určité situace tak, jak bylo odporováno od tzv. významných druhých, některé studie ukazují, že následné ovlivnění může nastat různým způsobem- ne tedy primárně reprodukcí agrese, záleží na osobnosti jedince.

Kritika této teorie poukazuje na to, že dítě sice může vlivem napodobení činit násilné chování, ale nevysvětluje, proč by dítě mělo reprodukovat toto chování jakožto dospělý jedinec. Čermák upozorňuje na fakt, že lidé nepřenesou naučené vzorce chování z jedné situace do druhé, ale k dosažení nějakého cíle mohou využít jiný prostředek- mohou být motivováni vlastní inovací. [Čermák 1998]

Tato teorie v aplikaci na domácí násilí rovněž nevysvětluje násilníky, kteří ač vyrůstali v harmonickém a stabilním prostředí, jsou později pachateli domácího násilí, nebere v potaz případné specifické osobnostní rysy, vzniklé nezávislé na prostředí.

Jiná samostatná metoda mi nepřipadá vhodná k efektivnějšímu vysvětlení fenoménu domácího násilí. Domnívám se, že nejvhodnější by byla integrace několika teorií, zkoumající domácí násilí. Například teorii observačního učení s teoriemi chápajícími delikventní jednání jako důsledek vrozené poruchy osobnosti.

ZDROJE:

Knižní:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Moderní psychologie pro právníky : [domácí násilí, stalking, predikce násilí]*. Ludmila Čírtková. Vyd. 1. Praha : Grada, 2008. 150 s, il, 24 cm. (Psyché) ISBN 9788024722078

RENZETTI, Claire M a Daniel J CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2003, 642 s. ISBN 8024605252.

BANDURA, Albert. *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. Upper

Saddle River, N.J.: Prentice-Hall, c1986, xiii, 617 s. ISBN 013815614x.

HELLER, Daniel. *Sociální a pedagogická psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2014, 80 s.

VAVROŇOVÁ, Marie a Branislava VARGOVÁ. *Od dobrého úmyslu k dobré spolupráci*. V Praze: Rosa, 2006, 47 s.

ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Vyd. 1. V Praze, Fakta, 1998, 204 s.

Internetové:

HRONOVÁ, Martina. 2014. *ŽENY – OBĚTI DOMÁCÍHO NÁSILÍ, STATISTIKA ZA ROK 2014: ROSA – CENTRUM PRO TÝRANÉ A OSAMĚLÉ ŽENY*. Dostupné také z: <http://rosa-os.cz/wp-content/uploads/2015/03/ROSA-statistika-za-2014-web.pdf>

STEM pro Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR. 2006. *Shrnutí základních výsledků reprezentativního výzkumu pro občanské sdružení Bílý kruh bezpečí a Philip Morris ČR a.s.* Dostupné také z: <http://www.stem.cz/clanek/1145>